

הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל חבר בית הדין הרבני הגדול בירושלים (קובץ תשובות חלק א, יורה דעה סי' עז)

ב"ה, י' כסלו תש"נ. לכב' הרה"ג מוהר"ר אליעזר סטפנסקי שליט"א, ברכה ושלוש רב. על דבר השאלה אם מותר להשתמש בפאות נכריות העשויות משערותיהן של עובדי אלילים הגרים בהודו, שהם מסתפרים לע"ז שלהם, אם אין בהם משום תקרובות ע"ז ואסורים בהנאה.

ודאי עצם השאלה תלוי במציאות, באיזה אופן הם עושים זאת, אמנם כת"ר צירף למכתבו חוות דעת של אחד הידוע כמומחה הכי גדול בענייני הודו, ד"ר... לפי דבריו נתינת השערות אינם בגדר קרבן אלא בגדר נדבה, ואם אירע לאחד איזה צרה או שמחה, נודר דבר חשוב לע"ז כגון כלי זהב וכסף, וכך יש שמנדבים שערותיהן.

לפי חוקי ההינדו אסור לנשים לגלח שערות ראשן, כי אם באופן זה, והשערות אצלן דבר חשוב. הוא הוסיף כי השערות דבר טמא הוא לפי ההינדו ואסור להם להכניס שערות לבית ע"ז. והם מסתפרים מחוץ לבית ע"ז (רק בשטח השייך לרשות ע"ז), ובתי עכו"ם מעמידים מגלחים חוץ לבית ע"ז שלהם, והם המגלחים שערות ראשן. ובזמן הקודם לא היו נותנים השערות לכמרי בית אלילים, אלא היו זורקים אותן לאשפה, ורק בזמן האחרון לוקח המנהל של בית הע"ז את השערות ומוכר לסוחרים. השערות מעולם לא היו מכניסים לבית ע"ז, כי כאמור הם דבר טמא אצלם. אלו המסתפרים בכלל, אין להם ענין בזה לאן הולכות השערות, והעיקר אצלם לגלח שערותיהם בשטח הקרוב לבית הע"ז. זה תוכן דבריו.

והנה קיימא לן ביו"ד (סי' קל"ט סעיף ב'), "דבר שאין מקריבין ממנו בפנים אינו נאסר מדין תקרובות, אלא אם כן עשה ממנו כעין זביחה או כעין זריקה המשתברת, והוא דרך לעובדה באותו דבר, אע"פ שאין דרך לעובדה בזה הענין, כיצד, עבודה זרה שעובדים אותה שמקשקשים לפנייה במקל ושיבר מקל לפנייה נאסר, מפני ששבירת המקל דומה לזביחה, אבל אם אין עובדים אותה במקל כלל, אינו חייב ולא נאסר". לפי האמור, אין עובדים ע"ז שלהם בהקרבת שערות כלל, ואם כן גם אם היה מתכוון המתגלח לעבוד בזה את הע"ז שלו, אכתי לא נאסר וכנ"ל.

והנה המגלחים הלוא יודעים שהשערות הולכות לאשפה או עומדות למסחר, והא קיימא לן דאין הכל הולך אחר העובד, וישראל ששחט בהמתו של גוי, אפי' חישב הגוי לע"ז כשרה (יו"ד סי' ד' סעיף ג'), אך בנדון דידן גם הניקף מסייע, וקיימא לן (מכות כ' ע"ב) אחד המקיף ואחד הניקף לוקה. אכן לדעת הש"ך בנקודות הכסף (יורה דעה סי' קצ"ח) מסייע אין בו ממש, ורק

בלאו דלא תקיפו מדאפקיה רחמנא בלשון רבים משמע דאתרי אזהר רחמנא וגם ניקף בכלל, ודלא להוי כלאו שאין בו מעשה, בזה סגי במה שהוא מסייע, דבמעשה כל דהוא סגי. והא כדאמרין בעלמא, עקימת פיו הוי מעשה, וכ"כ הריטב"א במכות (כ').

ואף להט"ז החולק ע"ז, וס"ל דבזה שמטה עצמו אליו להקיפו ייחשב מעשה (וזה כתירוץ קמא בריטב"א הנ"ל), אכתי יש לדון אם בסיוע של הניקף ייחשב כעובד שייאסר משום תקרובות. ועיין סד"ט (סי' קצ"ח ס"ק ל"ט): "עיין בריטב"א מכות, כתב בהדיא בשם ר"מ כדברי הש"ך, ואף שכתב שם עוד תירוץ, נראה מדבריו שתירוץ זה שכתב בשם הר"מ הוא עיקר, וכן נראה מתוס' בפרק המצניע", וכן דברי המג"א (בסי' ש"מ).

והנה בע"ז (דף נ'), עכו"ם שעובדין אותה במקל, שבר מקל בפניה, וכן בדף נ"א, שבר מקל בפניה חייב ונאסרת, וכן הוא לשון הרמב"ם (פ"ג מהלכות ע"ז הלכה ד'), ובשו"ע (סי' קל"ט). אלא דבע"ז (דף נ"ט) פליגי בזה תנאי אי בעינן ניסוך בפני ע"ז דוקא, ועכו"ם שניסך יינו של ישראל שלא בפני עבודת כוכבים אסור, ור"י בן בבא וריב"ב מתירין משום שני דברים, א. שאין מנסכין יין אלא בפני עבודת כוכבים, וקיימא לן כרבנן שנאסר אפי' שלא בפני עבודת כוכבים. מכל מקום יש לומר דזה דוקא בניסוך, והוא הדין שחיטה זריקה הקטרה, דדבר הנעשה בפנים, אבל דברים שלא שייכים בפנים ורק דנאסרים בגלל דדמי שבירה לזביחת בהמה ששובר מפרקתה, וזה דוקא - כאמור לעיל - באופן שעובדין אותה בקשקוש מקל, וזה לשון הריטב"א שם, "דכיוון דליכא עבודת מקל לפניה, היכי חשבינן לה כעין זביחה, אלא דכיון שבכך עבודתה במקל הוא מקל לדידה כבהמה בפנים, ומעתה הויא שבירת מקל זה כזביחת מפרקת בהמה וחשיבא ליהוי תולדה דידה". ובזה ובכיוצא בזה שפיר יש לומר דבעינן שתהיה דוקא בפניה. ועיין ריטב"א (ע"ז דף נ"ט) דמסתבר טעמייהו דר"י ב"ב וריב"ב שאין מנסכין אלא בפני ע"ז. ולפי זה במקרה דידן הרי אין מתגלחים אלא מחוץ לבית ע"ז.

אכן בע"ז (דף נ"א) גרסינן "בשלמא יינות שלמים וסלתות איכא כעין פנים ואיכא כעין זריקה המשתברת, אלא פרכילי ענבים ועטרות של שבלים לא כעין בפנים איכא ולא כעין זריקה המשתברת איכא, אמר רבא כגון שבצרן מתחילה לכך". ופירש רש"י שבבצירתן עבדה לעבודת כוכבים, דהוי כשבר מקל לפניה דדמי לזביחה. הרי לכאורה גם בהני לא בעינן שיהיה בפני ע"ז. אכן בלאו הכי הקשו הראשונים על שיטת רש"י הסובר שאין המקל נאסר ע"י שבירתו אם אין עובדין את הע"ז בקשקוש מקל. ולמה א"כ נאסרו פרכילי ענבים ועטרות שבלים גם אם בצרן מתחילה לכך. מכל מקום הרי בע"ז של מרקוליס עסקינן, ואין דרכה של מרקוליס בכל אלו כלל, ותירצו דהתם ליכא שום תקרובת מקל בפנים, בעינן שתהא עבודתה במקל, אבל הכא שכיוצא בו הוה בא לפנים בביכורים, שפיר מתסר מדאורייתא אליבא דרב. ולפי זה אכתי לא שמענו במילי אחרינא כגון שבירת מקל, שיאסר אם שבר מחוץ לבית ע"ז.

שוב ראיתי בספר עבודת עבודה להגאון מוהר"ש קלוגר זצ"ל, וזה לשונו: "כגון שבצרן מתחילה לכך, הנה כיוון דנקט תחילה שיבר מקל לפניו, משמע דאם לא היה בפניה פטור, וא"כ צ"ל דלמאי דמשני עכשיו שבצרן מתחילה לכך, דעיקר איסורו מצד הבצירה, א"כ צ"ל שהיה הכרם נטוע לפני ע"ז, ובצרן לפניו לעבודתה, ולכך מתסרו, אך אפשר לומר דמאי דנקט תחילה שיבר מקל לפניו הוא רק דאז בסתמא אף שאינו מפרש דהוי לעבודתה מסתמא הוי לעבודתה וחייב, אבל שלא בפניה אינו חייב בסתמא, אבל אם פירש דהוי לעבודתה חייב, וא"כ שוב י"ל דמיירי כאן שלא בפניה רק שבצרן מתחילה בפירוש לכך". ותירוצו השני צ"ע, דלכאורה משנה שאינה צריכה היא. דאטו סלקא דעתך באחד ששבר מקל ולא אמר מידי, שיאסר משום תקרובת ע"ז גם אם שבר בפניה סתם לעבודתה בקשקש מקל, פשיטא דסתמא כפירוש.

ובלאו הכי כל הני מילי לפי המומחה הנ"ל, אין במעשה התגלחת שום סרך של עבודת עבודה לע"ז, אלא הני עובדי אלילים רק מראים במעשה התגלחת עד כמה הם אדוקים בע"ז ושהם מוכנים להשחית ולאבד את היקר להם בגללה. אבל אין שום חלות שם ע"ז על עצם השערות.

אכן כל דברינו סובבים והולכים ע"פ דברי המומחה הנ"ל, וכמובן שאין בידי לקבוע עד כמה דבריו מתאימים למציאות, כי לפי דברי כת"ר קיימות הכחשות וסתירות בעצם מעשה התגלחת. והדבר טעון איפוא בירור גופא דעובדא היכי הוי. בברכת התורה, יוסף שלום אלישיב.

השתלשלות הענין: שנת תשכ"ח

אמר המעתיק: הראשון שעורר על חשש ע"ז שיש בפאות, היה שו"ת שיח נחום (סי' נ"א), בשנת תשכ"ח. והסיק להחמיר, אבל לא הכריע אלא מסר זאת לגדולי הדור. ובתיאור המציאות בהודו, כתב דברים דמיוניים, כגון שיש להם יום מיוחד שהם מתגלחים בו, וכביכול יש להם טקס הקרבה של השיער. ובמאמר המוסגר, מפליא לראות שאותו רב אסר את הפאות מהודו למרות שאין כלל ע"ז בשיער, ומאידך התיר (ועודד) לתרום לכנסיה אחת שנשרפה ע"י יהודים, למרות פסק הרמב"ם: "הנוצרים עובדי עבודה זרה ויום ראשון הוא יום אידם" (רמב"ם הלכות ע"ז פרק ט הלכה ד, וראה עוד: שו"ת ציץ אליעזר יד, צא, שו"ת אגרות משה יו"ד ג, קכט, ושו"ת יביע אומר ז, יו"ד יב).

ואחריו כתב בזה הגר"מ שטרנבוך שליט"א, בספרו "דת והלכה" שיו"ל בשנת תש"ל, ושם (בסי' א') יצא נגד המתנגדים ללבישת פאה, ראה דבריו באריכות לעיל (בעמ' רפ"ח). ובסוף דבריו עורר על חשש ע"ז בפאה, והסיק על הפאות המסופקות הבאות מאירופה: "ומיהו כיון דאיסור משהו בע"ז אינו אלא דרבנן ולא ברור, וכן אי שערות חשיבי ולא בטלי, ויש בזה עוד צדדים וספקות, לא נוכל להורות בזה דאסור... אמנם אף שלענ"ד ראוי להימנע מפאות כאלו, מכל מקום עדיף פאה כי האי ממטפחת רפויה שמתגלין בה מקצת שערות, שבזה אסור מעיקר הדין".

ובתשובתו לרה"ג יעקב אהרן שפירא (ראה דבריו לקמן בעמ' תקנ"ז) שנכתבה בשנת תשס"ד, כתב במסקנתו על פאות הודו: "למעשה אין בידי להתיר בחשש איסור דאורייתא החמורות שבחמורות, ובידוע או אפשר לברר בנקל שרשום בתוכה שזהו מהודו אין דעתי להתיר, ורק באין ידוע כל דפריש מרובא פריש ובסתמא לא חיישין".

שנת תש"נ

לאחר כעשרים שנה, בשנת תש"נ, התעורר הענין שוב, והרה"ג רבי יעקב אהרן שפירא הנ"ל נדרש אז לבאר את הענין בפני גדולי הרבנים בארץ ובחו"ל, וע"פ דבריו התירו גדולי ישראל הגרי"ש אלישיב והגרש"ז אויערבאך את הפאות מהודו (ועוד מגדולי הרבנים שלא נקב בשמם), וגם גדולי חו"ל ובתוכם הגר"מ פיינשטיין.

וכך כתב הרה"ג רבי יעקב אהרן שפירא: "ע"פ בקשת גדולי הרבנים באמריקה, ובראשם הרה"ג מוהר"ר שמעון שוואב זצ"ל, שלחתי את כל מה שעלה במצודתי, בענין הפאות המגיעות מבית הע"ז טירופאטי בארץ הודו, לפני הרבנים הגאונים הרה"ג מוהר"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, והרה"ג מוהר"ר יוסף שלום אלישיב שליט"א, ועוד כמה רבנים חשובים, באר היטב, כדי שידונו עליהם בנוגע לאיסור תקרובות ע"ז, ועל פי מה שסידרתי להם בענין מציאות הדברים מה שיגעתי ומצאתי, הן עדותם של כומרי ואנשי ההינדו, הן עדותם של מומחים בענין דת ההינדו, יחד כולם החליטו ואמרו שהפאות מותרות, זה אמר בכה וזה אמר בכה להתיר כל אחד כפי דרכו".

כדברים האלה כתב גם הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל (ראה דבריו לקמן בעמ' תקכ"ט): "וכבר לפני כעשרים שנים יצאה השאלה על שערות אלו אם אין בהם חשש תקרובת ע"ז, והורו גדולי ישראל הלכה למעשה להתיר, ובתוכם ידיד נפשי מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, ולהבדיל בין חיים לחיים מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א בתשובתו שנדפסה בספרו קובץ תשובות (ח"א סי' ע"ז) ועוד שאר גדולי ישראל". עכ"ל. וזו התשובה שהבאנו לעיל מהגרי"ש אלישיב.

שנת תשס"ד

בשנת תשס"ד חזר בו הגרי"ש אלישיב בעקבות עדות שקיבל מהרב אהרן דוד דונר על אופן הפעולה המעשית במתחם הע"ז בהודו, ובעקבות נתונים שקיבל, לפיהם רוב השיער הנמכר בארץ מקורו בהודו (וראה בתשובות הבאות על עדותו של הרב דונר, ומה שכתבו הרבנים על עדות זו, והביאו עדויות רבות הסותרות לגמרי עדות זו). וכך כתב הרב יוסף אפרתי ביום כ"ב באייר תשס"ד בשם הגרי"ש אלישיב, לאסור את הפאות שמקורן בהודו:

"לפי הברורים שערך [הרב דונר] עולה כי השיער הנגזז במתחם הע"ז בטירופטי, דינו כדין תקרובת ע"ז. לפיכך הורה מרן עט"ר הגרי"ש אלישיב שליט"א שאין להשתמש בפאות העשויות משיער אדם שמקורו בהודו".

לאחר מכן הוסיף לפרסם בשם הגרי"ש"א, לאסור את הפאות המסופקות:

"ע"פ המידע העכשווי, רוב הפאות הנמכרות או המיוצרות בארץ הקודש, מקורם בשיער ממדינת הודו, גם אם הייצור נעשה במדינה אחרת, ולכן כל פאה שאין ידוע מקורה, אסורה בשימוש... בארצות אחרות, אם רוב הפאות הנמכרות או המיוצרות במקומות אלה אינם משיער הודי, **הרי פאה שאין ידוע מקורה אינה נאסרת**, מדין כל דפריש, אך חובה לברר את מקור הפאה".

ועוד כתב לגבי פאה סינטטית: "פאה סינטטית שיש רק ספק אם מעורב בה שיער אדם, מותרת בשימוש, שהרי תקרובת ע"ז בתערובת **איסורה מזרבנן, ובספק אפשר להקל** שאין חזקת איסור". עכ"ל.

שנת תשע"ח

אחר הדברים האלה, יעץ הגרי"ש אלישיב להקים הכשר על מנת לייבא פאות כשרות לפי שיטתו, והגר"מ גרוס שליט"א לקח על עצמו את הענין ובמאמצים רבים הקים הכשר המפקח על מקור השיער. ובשנת תשע"ח הוציאו לעז על הכשר זה, כביכול אינם מפקחים על השיער כראוי, והמציאו עוד שרוב השיער בעולם הוא מהודו (וראה בזה להלן בהרחבה בעמ' תקכ"ט), וכן שלחו שוב להודו את אחד העדים שנשלח בשנת תשס"ד (וראה בזה להלן בעמ' תקי"ג).

ולמען יסכר פי דוברי שקר, נביא את דברי הגאון רבי חיים כץ שליט"א, ראש ישיבת משכן יעקב ורב ומו"צ בחיפה, המעיד כי הכל נעשה ע"פ הדרכת הגרי"ש אלישיב, והפה שאסר הוא הפה שהתיר. ולהלן עיקרי דבריו בשיחות טלפוניות שנעשו עמו (השיחות שולבו ונערכו לשונית):

"הקשר שלי עם הרב אלישיב התחיל מהנושא הזה, ואני הייתי מאלה שבדקו את הנושא. אני יכול להעיד: ישבנו על הנושא הזה שעות ארוכות, על כל פרט ופרט. הגאון הגדול רבי מרדכי גרוס השקיע בזה את הנשמה כדי לעזור לציבור, לסדר להם הכשר על פאות, כאשר אף אחד לא הצליח להתמודד עם זה.

מרב הרב אלישיב מינה וועדה יחד עם בד"צ שארית ישראל דאז שיבדקו את הנושא, והיו שני גופים שעסקו בזה, בד"צ שארית ישראל מחד, והבי"ד של הרב גרוס מאידך... שאלנו בזמנו את מרב הרב אלישיב, האם יש ענין להיכנס ולהתיר פאות מסוימות, או להגיד "רבותי, רוב הפאות אסורות ותדאגו לעצמכם". והרב אלישיב ענה - לא! צריך להשתדל ולהביא פאות, ומה שמותר - לומר שזה מותר.

מכח זה נכנסנו ובדקנו את הנושא הזה בכל מיני דרכים ושיטות, וחלק גדול מהפאות התירו. הגאון הגדול רבי מרדכי גרוס לא עשה דבר לפני שישב עם הרב אלישיב, הוא היה אצלו כל שבוע ושאל אותו על כל דבר ודבר. הרב אלישיב היה מעורב בכל פרט עד הסוף, והכל נעשה ע"פ הנחיותיו עד עצם היום הזה.

הגאון הגדול רבי מרדכי גרוס שאל את הגרי"ש, האם צריך להכניס את נושא הצניעות לנושא ההכשר של חשש עבודה זרה. והרב אלישיב ענה שאין קשר בין זה לזה, ואין לנצל את ההכשר על

מנת לכפות על הציבור ללכת עם פאות מסויימות, אלא יש לעסוק בנושא הע"ז בלבד. וחזר על כך שלושה פעמים.

מה שהם טוענים כיום שרוב השיער בעולם הוא מהודו, זה שקר, ולא נכון מבחינה עובדתית. אבל צריך לבדוק אם השיער הוא מהודו, ויש אפשרות לבדוק. נכון שיש הרבה שיער מהודו, כשלושים אחוז מכלל השיער, אבל יש גם שיער בבתי החרושת בסין שאפשר לדעת שהוא לא מגיע מהודו, ויש גם שיער מאוקראינה, יודעים את זה לפי החשבונות ולפי כמה דרכים מאיפה זה מגיע. אין בכוונתי להסביר את דרך הבדיקה, כי תראה האוזן משמוע, אך אינני חושב שאפשר לבדוק טוב יותר מזה. ואת זה אני אומר לאחר שלמדנו את הנושא היטב באותם שנים.

יושב איזה עושה פשקווילים ומחליט שזה לא הדרך לתת הכשר. אתה יודע איך עושים את זה? אתה מבין בזה? מפרסמי הפשקווילים רוצים להוביל למצב שבו יגידו לנשים "אל תלכו עם פאות". אי אפשר לומר זאת, כי נשים רוצות פאות, ואנחנו צריכים לספק להן את הדרך הכשרה ביותר. ואין הכוונה ש'אם אין כשר נאכל טרף', אלא זה כשר, ודרך הבדיקה שלנו היא בסדר גמור לפי ההלכה, למרות שבכשרות היינו מחמירים יותר.

הענין הזה אינו דומה לבשר שאינו כשר, אלא כאן מדובר בחומרא של הגרי"ש אלישיב, וכל האיסור בנוי על שני חידושים של הגרי"ש. הוא מודה שלא מדובר ב"זריקה המשתברת" אלא שהוא סובר שזו העבודה בעצמה, כמו הגמ' בב"ק בעידנא דשחט אסרה לה, ועוד חידוש נוסף, שאפי' אם יש רוב זה נקרא קבוע, ולולא דבריו היינו אומרים שאין זה קבוע. וגם בבשר, אם היו תשע חנויות מוכרות בשר שחוטה ואחת מוכרת בשר נבילה, הבשר היה מותר לפי ההלכה מדין כל דפריש מרובא פריש, אלא שאנחנו עושים השגחה מדוקדקת בגלל שיש לנו יכולת להדר יותר.

הטוען שעל פאות צריכה להיות השגחה מאז שמורידים את השיער מראשו של האדם, מה שנקרא 'משעת קצירה', מדבר דברי שטות והבל, כי אין אפשרות לעשות דבר כזה. זה לא נעשה במקום מסודר ובאופן מסודר, אין משגיחים שיכולים להיות באזור הזה בזמן הזה, ואם יהיו - הם יפסיקו להיות יהודים דתיים.

נשים רוצות ללכת עם פאות, גם הבנות שלי והרבנית שלי רוצות ללכת עם פאות, האם אני יכול לומר להם "אל תלכו עם פאות"? אי אפשר לומר דבר כזה, וגם הגרי"ש אלישיב לא אחז שצריך לומר דבר כזה, מי שאומר שכך הוא אמר - זה שקר! גם בנותיו של הגרי"ש אלישיב הלכו עם פאות ונכדותיו כולן הולכות כיום עם פאות, ומי שמכיר את ההערכה העצומה שיש בבית הגרי"ש אלישיב לדרכו של הגרי"ש, יודע שאם לא היה ניחא ליה שילכו עם פאות, כולן היו הולכות בלי פאות ללא יוצא מן הכלל".